Araştırma Makalesi
Research Article

Tarık Tuna GÖZÜTOK

Arş. Gör. | Res. Assist.
Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Felsefe Bölümü, Ankara-Türkiye
Ankara University, Faculty of Humanities, Department of Philosophy, Ankara-Turkey
tgozutok@ankara@edu.tr

BİR BİLİMSEL İHTİLAF ÖRNEĞİ: LSD VE MİSTİK TECRÜBE

Özet
Bilimsel problemlerin yanıtı her zaman net bir şekilde verilmeyebilir. Bu gibi durumlarda bilimsel ihtilafın ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bunun bir örneği de mistik tecrübe ile sanrı gördüren ilaçların etkilerinin aynı olup olmadığı konusunda yaşanmaktadır. Böylesine ihtilaflı konular bilim sosyolojisinin alanına girmektedir. Bu çalışma, bilim sosyolojisi içinde önemli bir yer tutan, pozitivist ve konstrüktivist yaklaşımlar kullanarak söz konusu ihtilafı kısaca analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bilimsel İhtilaf, Pozitivist Yaklaşım, Konstrüktivist Yaklaşım, LSD, Mistik Tecrübe.

A SCIENTIFIC CONTROVERSIAL SAMPLE: LSD AND MYSTICAL EXPERIENCE

Abstract
Answers to scientific problems may not be always clear-cut. In such cases, it is inevitable for scientific controversies to emerge. One example of this is discussed about whether the effects of mystical experience are the same as hallucination drugs. These kind of controversial topics are included in sociology of science. This paper aims to analyze this controversial topic briefly by using positivist and constructivist approaches within sociology of science.

Keywords: Scientific Controversy, Positivist Approach, Constructivist Approach, LSD, Mystical Experience.

Bilimsel araştırma alanlarının analiz edilmesi ve işleyişinin açıklanması için bilim tarihi, bilim felsefesi, bilim psikolojisi ve bilim sosyolojisi gibi "metabilim" incelemeleri işe koyulmuştur. Bu makalede, bilimsel olarak ihtilaflı olan bir örnek konu üzerine bilim sosyolojisi açısından bir değerlendirme sunulacaktır. Bu analizin temelini teşkil eden "bilim sosyolojisi" ve "bilimsel ihtilaf" kavramlarını kısaca açıklayarak değerlendirmeye başlayabiliriz. Bilimin sosyolojik bir fenomen olduğunu ve sosyolojisinin yapılabileceğini ilk olarak Robert Merton ifade etmiştir.[1] Robert Merton, *Science, Technology and Society in Seventeenth Century England* adlı çalışmasında, amacının, bilimin modern toplumda görmekte olduğu onayın ve himayenin kültürel köklerine odaklanmak, geniş ölçekli bilim uğraşının altında yatan kültürel değerlerin ortaya çıkışını ve gelişimini *empirik* olarak incelemek olduğunu belirtir (Merton 1938: 360).

İhtilaflar ise bilimi icra edenlerin icra tarzına ve bilimin bulgularına bağlı olanların konularına yaklaşım tarzında merkezi rol oynar. Bilimsel ihtilaflar genellikle, olgulara ve olgulara ilişkin kesin delillere başvurularak çözülmesi gereken tartışma türleri olarak görülürler. Fakat birçok bilimsel ihtilafın önemli politik, etik ve ekonomik imaları bulunmaktadır (Engelhart ve Caplan 2012: 142). Bu ihtilaflar ayrıca bilimsel, teknik ve tıbbi uzmanlar arasındaki kamusal uyuşmazlıkları karakterize ederler. Bu ihtilaflar, psikoloji alanında ister *hayvanların bilişleri* (animal cognition)[2] ister *ırk ve zekâ* (race and intelligence)[3] ister *dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu* (attention deficit hyperactivity disorder controversies)[4] ister *homoseksüelliğin psikolojik bir hastalık* olup olmadığı (homosexuality as a mental disorder)[5] gibi başlıklarda olsun bilim insanlarının ve uzmanların tartışmaya katılımını gerektirir. Bu durum, katılımcıları tartışmada bir tarafın savunucusu hâline getirebilir.

Geleneksel olarak tarafsız, ön yargısız ve objektif olan uzmanlar ve bilim insanları, ihtilafların rasyonel ve otoriter hakemi olarak-en azından bilim cemaati tarafından- desteklenmiştir. Ancak, olgulara dayanarak yapılan bilimsel çalışmaların yorumları, ihtilafı çözme ve sorunları giderme konusunda yetersiz kaldığı iddia edilerek eleştirilmiştir. Şimdilerde uzmanların uyuşabilecekleri ve uyuşmayacakları yolunda yaygın bir kamusal anlayış vardır. Bu yaygın anlayışa göre uzmanlar "objektivitelerini" garantileyen kesin bir bilimsel metodolojiyi kullanmamaları nedeniyle yanılmaz

[1] Merton'un bilim sosyolojisi metinleri için bakınız: Norman W. Storer (editör), *The Sociology of Science: Theoretical Empirical Investigations*, The University of Chicago and London 1973.
[2] Ayrıntılı bilgi için bakınız: Douglas Fox, "The Limits of Intelligence", *Scientific American*, 14.06. 2011. (http://www.scientificamerican.com/article.cfm?id=the-limits-of-intelligence)
[3] Ayrıntılı bilgi için bakınız: Nisbett, R. E., Aronson, J., Blair, C., Dickens, W., Flynn, J., Halpern, D. F., & Turkheimer E., "Group Differences in IQ Are Best Understood as Environmental in Origin", *American Psychologist*, Eylül 2012.
(http://people.virginia.edu/~ent3c/papers2/Articles%20for%20Online%20CV/Nisbett%20(2012)%20Group.pdf)
[4] Ayrıntılı bilgi için bakınız: Dr Jennifer Erkulwater; Dr Rick Mayes; Dr Catherine Bagwell, *Medicating Children: ADHD and Pediatric Mental Health*. Cambridge: Harvard University Press 2009.
[5] Ayrıntılı bilgi için bkz: Ronald Bayer, *Homosexuality and American Psychiatry: The Politics of Diagnosis*, Princeton: Princeton University Press 1987.

değildirler, ayrıca düşünüldüğü üzere farazi "tarafsız" tavsiyelerini mesleki, ekonomik ya da politik mülahazalar etkilemiş olabilir (Martin ve Richards 2012: 172).

Bilimsel ihtilaflar gerek bilim tarihçilerinin gerekse bilim sosyologlarının ilgisini cezbetmektedir. Çünkü Anne E. Edder'in de ifade ettiği gibi "İhtilaflar, ihtilafın yaşandığı konunun cesurca araştırılmasına ve bilimin ilerlemesine neden olurlar" (Engelhart ve Caplan 2012: 142). Ayrıca ihtilaf üzerine yapılan tartışmalar, literatür açısından oldukça verimlidirler. Bu literatürü analiz edenler, bilim insanlarını ve bilim insanı olmayanların sergiledikleri tutumları ve takındıkları rolleri inceleyebilirler. İhtilafların nasıl ve neden ortaya çıktıklarını, bilim cemaatinin bunları nasıl karşıladığını ve sonlandırma süreçlerini analiz edebilirler.

İhtilaf analizlerine yönelik birçok farklı yaklaşım çeşidi vardır. Bunlardan en yaygın olanları, *pozitivist* yaklaşım, *konstrüktivist* yaklaşım, *grup politikası* yaklaşımı ve *sosyal yapısal* yaklaşımdır. Bu makalede pozitivist yaklaşımla konstrüktivist yaklaşımı ele alarak, ihtilaf analizi yapmaya çalışacağız. Her iki yaklaşımında avantajlarını ve dezavantajlarını göz önüne alarak *LSD kullanımı ile mistik tecrübenin benzerliğine* ilişkin ihtilafı açıklamaya çalışacağız. Daha sonra bu konu hakkındaki görüşleri pozitivist yaklaşım ve konstrüktivist yaklaşım ile analiz edeceğiz. Son olarak ise incelemelerimizin ışığında, bu iki yaklaşımın farklı yönlerine değineceğiz. Sonuç olarak LSD kullanımı ve mistik tecrübenin benzerliği konusuna geri dönerek ihtilafın sonlandırılmasına ilişkin önerilerimizi sunacağız. Amacımız ne ihtilaflı konu hakkında net bir hüküm vermek ne de bu iki yaklaşımdan birini diğerine üstün tutmak veya övmektir. Nihai kararı okuyucuya bırakmaktır.

Bu çalışmada kaynak tarama yöntemi kullanılmıştır. Söz konusu ihtilaf üzerine yapılan önemli çalışmalar, literatür taraması yapılarak gözden geçirilmiştir. İhtilaflı konu üzerinde çalışmalar yürüten bilim insanları ile mülakatlar yapamamamız ve konu ile ilgili olarak yapılan bütün araştırmalara ulaşamamış oluşumuz bu araştırmanın sınırlılığıdır.

LSD Kullanımı ve Mistik Tecrübenin Benzerliği

Sanrı gördüren (psychedelic)[6], LSD (liserjik asit dietlamid), DMT (dimethyltryptamine), meskalin, psilocybin, vb. ilaçların ve bazı mantar çeşitlerinin yaşattığı tecrübe ile trans, meditasyon, yoga, sema, vecd hâli gibi mistik tecrübeler[7] aynı ya da benzer tecrübeler midir? Bu ilaçlar mistik tecrübeleri tetikler mi? Mistik tecrübe aslında beyinde meydana gelen kimyasal bir değişikliğin ürünü mü? Mistik tecrübeler ile sanrı gördüren ilaçlar benzerliğin ötesinde tamamen aynı yapıda ise mistik tecrübe ile şizofreni gibi (sanrı görülen) çeşitli ruhsal hastalıklar aynı kategoride mi değerlendirilmelidir? Bu sorulara verilen yanıtların farklılığı ihtilafı meydana getirmektedir.

[6] Ayrıntılı bilgi için bakınız: Grinspoon, Lester, & Bakalar, James. B. (Eds.). *Psychedelic Reflections*, New York: Human Sciences Press, 1983.

[7] Mistik tecrübe: Yüksek ve büyük bir güç ile temas kurma, birlik olma hissinin olduğu ekstazik bir deneyimdir. Dinî tecrübelerin, mistik deneyimleri katkısı olmakla birlikte herhangi bir dinî inançla ilişkili olması gerekmez. Hatta dinî inanca sahip olan insanların bir kısmı mistik tecrübeleri hiç yaşamazlar.

Bu konudaki en meşhur deney Wlater N. Pahnke'nin 1962 yılında Boston Üniversitesinin Marsh Şapel'inde gönüllü Harvard İlahiyat Fakültesi öğrencileri üzerinde yapmış olduğu The Marsh Chapel Experiment (The Good Friday Expriment)[8] adıyla bilinen deneydir. Öğrenciler rastgele iki gruba ayrılmıştır. Öğrencilerin yarısına psilocybin verilmiş, diğer yarısı olan kontrol grubuna ise niyasin (nikotinik asit) verilmiştir. Fakat deneklerin tamamı psilocybin aldığını düşünmektedir. Bu deneyde niyasinin, *placebo* etkisi göstermesi beklenmiştir. Niyasinin beklenen etkileri (yüz kızarması vs.) bir saat içinde sona ermiştir. Ancak psilocybin etkileri giderek yoğunlaşmıştır. Deney sonucunda psilocybin alan deneklerle kontrol grupları benzer davranışlar sergilemiştir[9] (Panke 1963: 295-313). Good Friday Deneyi'nin metoduna yöneltilen ilk ciddi eleştiri 1991 yılında psikolog Rick Doblin tarafından yapılmıştır. Mutidisipliner Pschedelic Çalışmaları Derneğinin kurucusu olan R. Doblin, *Panhke's "Good Friday Experimnet" A Long-Term Follow-Up and Methodological Critque*[10] adlı eserinde W.N. Pahnke'yi eleştirmiştir. Bu konudaki son ciddi deney Johns Hopkins Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Bölümünde çalışan Profesör Ronald R. Griffths başkanlığında yapılmıştır. Söz konusu deney, 36 gönüllü deneğin 30 mg psilocybin almasının ardından geçen 14 hafta boyunca davranışları ve duygu durumları gözlemlenerek yapılmıştır. Deneklerin % 64'ü hayatlarındaki en anlamlı ve kayda değer deneyimin bu olduğunu söylemiştir. Yine aynı deneklerin % 58'i hayatlarından daha fazla zevk aldıklarını ve bunun mistik bir deneyim olduğunu ifade etmiştir (Griffiths vd. 2008: 10).

Bu konu ile ilgili olarak yapılmış en önemli deneyleri yukarda sıraladık ancak psilocybin gibi sanrı gördüren ilaçların yaşattığı tecrübe ile mistik tecrübenin benzer olduğunu savunan birçok bilim insanı bulunmaktadır.[11] Bunlardan önemli gördüğümüz birkaçının sadece isimlerini vermekle yetineceğiz. Alman antropolog Christian Rätsch[12] 400'ü aşkın bitki çeşidinin sanrı gördüren özelliklerini incelediği *The Encyclopedia of Psychoactive Plants*[13] adlı eserinde iki tecrübenin bir birine benzer özelliklerine değinir. Psikiyatr ve Psikofarmakolog Rick Strassman[14], *DMT: The Spitit Molecule* adlı eserinde 60 gönüllü üzerinde 400 doz DMT ile yaptığı deneyin sonucunda iki yaşantının benzer doğalara sahip olduğunu göstermiştir. Çek psikiyatrist Stanislav Grof[15] yazmış olduğu 24 eserin büyük bir kısmında LSD gibi sanrı gördüren ilaçları konu edinmiştir.

[8] Marsh Şapeli Deneyi (Kutsal Cuma Deneyi) Kutsal Cuma: Hristiyanların Hz. İsa'nın çarmıha gerildiğine inandıkları Paskalya Pazarından önceki cumaya denk gelen gündür.

[9] Bu deneyi konu alan belgesel film çekilmiştir. Söz konusu belgesel fragmanını şu adresten izleyebilirsiniz: (http://www.youtube.com/watch?v=G6mlyt34-gc)

[10] Rick Doblin, "Panhke's "Good Friday Experimnet" A Long-Term Follow-Up and Methodological Critque", *The Journal of Transpersonal Psychology* 1991, Vol. 23. No.1. (http://www.neurosoup.com/pdf/doblin_goodfriday_followup.pdf)

[11] Bu konu hakkında Coleen LeDrew Elgin tarafından Purdue Üniversitesi'nin kütüphane arşivlerine dayanarak çekilmiş Science and Sacramets adlı belgeselin web adresi: (http://scienceandsacraments.com)

[12] Kişsel web adresi: (http://www.christian-raetsch.de)

[13] Rätsch, Christian, *The Encyclopedia of Psychoactive Plants: Ethnopharmacology and Its Applications*, Park Street Press, U.S 2004.

[14] Kişisel web adresi: (http://www.rickstrassman.com)

[15] Kişisel web adresi: (http://www.stanislavgrof.com)

Bunlardan en önemlisi *LSD Doorway to Numinous* adlı eseridir. Amerikan nörolog ve aynı zaman Zen Rahibi James H. Austin[16], *Zen and The Brain* adlı eserinde beynin nörolojik işleyişi ile meditasyon yapma arasındaki bağı göstermiştir. Bu eseri kendisine Scientific and Medical Network Kitap ödülünü 1998 yılında kazandırmıştır. Yapılan deneyler her iki tecrübenin de insan beyninde benzer etkiler oluşturduğunu göstermektedir. Ancak ihtilaf iki deneyimin farklı sonuçlar verdiği konusunda çıkmaktadır. Ayrıca her iki deneyimi "benzer" kabul etmek ile "tamamen aynı" olduklarını kabul etmek konusunda ihtilaf yaşanmaktadır. Bu ihtilaf psikologları, fizyologları, nörologları, psikiyatristleri, nöroteologları[17] ve teologları (kendi içlerinde de) karşı karşıya getirir. Bu itilaf ayrıca LSD gibi maddelerin yasal kullanımı ile ilgili olarak kamusal bir yön taşır ve bu bakımdan kanun koyucuları da tartışmaya dâhil eder.

İhtilaf İnceleme Yaklaşımları

Pozitivist Yaklaşım

Pozitivist yaklaşım kısaca sosyal bilimcinin, nesnel ve olgulara dayanan bilimsel metotları benimsemesini ve problemlerin analizine bu yöntemlerle yaklaşmasını temel alır. Bilim insanları LSD tecrübesiyle mistik tecrübenin benzer hatta bire bir aynı olduğunu söylüyorsa bu analizi yapan için başlangıç noktası olur.

Bazı durumlarda bilimsel kanıtlar eksik veya çelişkili olabilir. Soğuk füzyon (cold fusion)[18] veya tropik fırtınaların küresel ısınmaya yol açması[19] gibi konularda bilimsel tartışmalar olağandır. Ancak belirsizlikler ortadan kalkarsa ispatlanan görüşe karşı çıkması beklenen çok az sayıda bilim insanı olacaktır.

Bilimsel sorun (problem) net bir çözüme kavuşmuş olsa bile ihtilaf devam edebilir. Bu problem daha sonra bir şekilde ihtilafın var olmasını açıklayan bir olgu hâline gelir. Bu genellikle bilimsel görüşün eleştirilmesi manasına gelir. Eleştirmenler delillere rağmen neden direnmektedirler? Eleştirmenler kimdir ve görüşlerini diretmelerindeki kazançları nedir? Eleştirmenler şirketler, hükûmetler ve "hakiki müminler"den oluşan gruplar gibi daha büyük güçlerle nasıl ilişkiye girmektedirler? Bu yaklaşım bir "hata sosyolojisi"dir: Yanılanların yanılma nedenleri keşfedilmek üzere analiz yapılır (Martin ve Richards 2012: 174).

LSD ve mistik tecrübe benzerliğini pozitivist yaklaşım üzerinden analiz edecek olursak:

Dinî ve mistik tecrübe sırasında beyindeki prefrontal korteks, temporal loblar ve parietal alanlarda çeşitli değişmeler meydana gelmektedir. Benzer değişmeler LSD gibi sanrı gördüren ilaçlar kullanıldığında da gözlemlenmiştir (Previc 2006: 533; Hunttenlocher ve Courten 1987: 6). Beyinde gerçekleşen nörolojik bulgulara rağmen ikisinin farklı

[16] Kişisel web adresi: (http://zenandthebrain.weebly.com)
[17] Dinî ve mistik yaşantıların biyolojisini araştıran bilim dalına nöroteoloji adı verilir.
[18] Bu hakkında derlenmiş çok sayıdaki kitap listesi için bakınız: http://www.dieterbritz.dk/fusweb/index.php
[19] Ayrıntılı bilgi için bakınız: H.T.E., and Caplan, A.L., eds., *Scientific controversies: Case studies in resolution and closure of disputes in science and technology*: Cambridge, Cambridge University Press. (http://www.visionlearning.com/en/library/Process-of-Science/49/Scientific-Controversy/181)

yaşantılar olduğu söylemi devam etmektedir. Bu noktada sosyal bilimcinin görevi bu karşı çıkışın nedenlerini araştırmak ve olgulara dayanarak ispatlanmış bu benzerliğin en iyi şekilde nasıl destekleneceğini araştırmaktır. Ayrıca bu benzerliğe karşı çıkan tarafların psikolojik, kültürel ve sosyal temellerini incelemelidir.

Bu yaklaşım pozitif bilimlerin, yöntem ve metotlarının sosyal bilimlerde de uygulanabileceğine dayanır. Doğanın tek bir hakikatinin bulunduğu ve bilimsel bilginin bu hakikate en yakın bilgiyi sunduğu kabul edilir. Bilim insanlarının inandıkları şeye neden inandıklarını sorgulamaya gerek yoktur, çünkü doğayla bilimsel bilgi arasında etkili hiçbir sosyal faktörün olmadığı düşünülür. Doğanın bu ifşalarını kabul etmeyenlere farklı şekilde muamele edilir. Onların davranışının sosyal bir açıklaması olması gerektiği varsayılır. Bildik sosyal bilim araçlarından yararlanılır: Bireysel psikoloji, inanç sistemleri, sosyal roller, etkili çıkar grupları vb. nin analizi (Martin ve Richards 2012: 176).

Pozitivist yaklaşımla analiz yapanlar, aynı zamanda bilimsel bulguların destekleyicisi konumundadır. Bu yaklaşımın sınırlılığı tam da bu nokta üzerinden eleştiri alır. Çünkü analiz edilen durumun belirlenmesi bilim insanlarına bağımlıdır. Bilim insanlarının görüşleri değişirse bu yeni duruma uygun analiz yapması gerekir. Diğer bir sınırlıma ise sosyal bilimcinin kognitif[20] alandaki, özellikle Ortodoks konumun formasyonunda ve sürdürülmesindeki sosyal faktörleri incelemelerinin engellenmesidir. Fakat bunlar yalnızca, pozitivist yaklaşıma temel teşkil eden varsayımlardan bazılarını reddedenlerin bakış açısına göre "sınırlamalar"dır.

Konstrüktivist Yaklaşım:

Konstrüktivist yaklaşım analistlerine göre bilimsel ihtilaflar, bilimsel bilgiyi meydana getirmenin önemli bir parçasıdır. Onlar öncelikle sosyoloğu, doğal dünyaya ilişkin bir hazır (ready-made) alternatif açıklamalar takımıyla teçhiz ederler ve dolayısıyla bu açıklamaların doğrudan doğa tarafından verilmediğini aksine, onlara bilim insanlarının doğal dünya hakkındaki açıklamalarına aracılık eden sosyal süreçlerin ve müzakerelerin ürünleri olarak yaklaşılabileceğini ima ederler (Martin ve Richards 2012: 178).

Bu yaklaşım temelde pozitivist yaklaşımla hesaplaşma gayretindedir. Çünkü pozitivist yaklaşımda bilimsel bilgi iddiaları analist tarafından kabul edilir. Buna bağlı olarak yapılan sosyal analiz bilimsel bilgi tarafını destekler nitelikte yapılır. Konstrüktivist yaklaşımda durum farklıdır çünkü sosyal analiz, ihtilaflı konuyu savunanlara olduğu kadar ihtilaflı konuya da uygulanır. Ayrıca ihtilafın tarafları aynı kavramsal araçlarla analiz edilir. Bu analizin altında simetri ilkesi yatmaktadır. Yani bu durum çatışan iddiaların tarafsız olarak ele alınmasına vurgu yapar. Sosyolog ya da tarihçi, ister doğru ister yanlış ister rasyonel ister irrasyonel ister başarılı ister başarısız olarak algılansın, doğal dünya hakkındaki bütün inançlara bağlılığı eşit ve simetrik bir tarzda açıklamaya

[20] Kognitif ihtilaf, bilgi konusundaki ihtilaf-deney ve gözlem sonucunda çözülebilir. Sosyal ihtilaf, bilimsel olmayan meseleler hakkındaki ihtilaf-belirsiz bir şekilde devam edebilir. (Bu dipnot altını yapılan makalede verilmemiştir.)

çalışmalıdır (Martin ve Richards 2012: 178). Kısaca hiçbir tarafı diğeri üzerinde tutmamalı ve bir ayrıcalık tanınmamalıdır.

Bu çalışma alanı için en verimli alanlar çözülmemiş ihtilaflardır. Çünkü bilimsel bilginin inşa edilme sürecinde inceleme yapılabilir. İhtilaflı konuya benzer daha önceden çözülmüş sorunları gündeme getirebilir. İhtilafın sona ermesi durumda, bir tarafın nasıl doğru yolu izlediğini ve diğer tarafın nasıl yanıldığını rahatlıkla inceleyebilir. Bu noktada şu noktaya özellikle değinmek gerekir. Çünkü konstrüktivist yaklaşımda bilimsel bilginin "doğruluğu" ya da "yanlışlığı" doğada ve olgularda yatan hakikat olarak değil, bilim insanlarının yorumlarından, eylemlerinden ve pratiklerinden doğan şeyler olarak görülür. Yani ihtilafın çözümünde bilimsel bilgiden daha çok baskın olan tarafın (cemaatin) görüşü etkili olur.

LSD ve mistik tecrübe benzerliğini konstrüktivist yaklaşım üzerinden analiz edecek olursak:

> LSD ve benzeri sanrı gördüren ilaçların mistik tecrübeyle benzerliğini gösteren deneyler, sanrı gördüren ilaçların beyindeki prefrontel kortekste ve temporal lobların işlevlerindeki değişimin mistik tecrübeye benzediğini göstermiştir. Serotonerjik sistem başta olmak üzere nörotransmitterlerin mistik yaşantılarda ve sanrı gördüren ilaçların alımında rol aldığı ortaya konmuştur. Ayrıca deneylere katılan deneklerin ifadeleri büyük oranda bu iki deneyimin benzer olduğu yönündedir. Birkaç bilim insanı ve eleştirmenin -ki bu eleştirmen genellikle ilahiyat kökenlidir- bu deneylerdeki metodolojik hatalara değinmesi ya görmezden gelinmiş ya da yok sayılmıştır. Eleştirmenlerin değindiği bir diğer husus olan bu iki deneyimin benzer olması tamamen aynı olduğu anlamına gelmediği yönündedir. Ayrıca dinsel ve mistik tecrübeler, özü gereği başka bir kimseye tam olarak aktarılamaz ve anlatılamaz. Dinsel ve mistik tecrübenin kişiye özel olması mistisizmi eleştiren birçok filozofa göre, mistik tecrübeyi, yanılsamadan (illüzyon) ayırabilecek hiçbir delil bulunmamaktadır (Aydın 1999: 92). Bu bağlamda mistik tecrübeleri kimyasal bir tepkimeye indirmek ruhsal yaşantıları yok saymak anlamını taşıyabilir. William James bu tutumu ağır ifadelerle şu şekilde eleştirmiştir: Dinsel tecrübeyi bulanık bir şekilde karaciğere bağlamak suretiyle değerini küçültmek eğiliminde olan Tıbbî Materyalizmin yanı sıra, Freud ve izleyicilerinin yaptıkları gibi onu içgüdülere ve özelliklede cinsiyet içgüdüsüne indirgemeye kalkışmak da mantıksız, keyfi, saçma, çelişkili ve basite irca edici bir tutumdan başka bir şey değildir (James 1902: 22-23).

Konstrüktivist yaklaşım, bilimsel bilginin içeriğini de tartışma konusu hâline getirir. İhtilaflı konuda her iki tarafından görüşlerine aynı değerde önem vererek analizini yapmaya gayret gösterir. Bu durum sosyolojik analizi yapanın, bilimsel bilginin içeriği ile ilgili olan iki görüşe de aynı mesafede olmasını gerektirir. Bu durum kaçınılmaz olarak bilimsel olmayan yaklaşımında desteklenmesini gerektirir.

Konstrüktivist yaklaşım pratisyenleri tartışmalı bilgi iddialarının derin sosyal analizleriyle ilgili hedeflerini izlerken neredeyse yalnızca, bilimsel cemaatteki gruplarla aktörler arasındaki mikro düzeyde eylem ve etkileşime odaklanmışlardır. Bu pratisyenlerin bilimsel bilginin oluşumundaki mesleki rollerinden, sosyal güçlerinden ve

daha kuşatıcı yapısal etkilerden karakteristik kaçınışları ciddi bir sınırlama olarak görülebilir (Martin ve Richards 2012: 181).

İhtilaf Yaklaşımlarının Karşılaştırılması:

Yukarıda ana hatlarıyla iki farklı yaklaşımın bir ihtilafı nasıl analiz ettiklerine değinmiş olduk. Her iki yaklaşımda kendine has avantajlara ve dezavantajlara sahip olduğunu kısaca göstermeye çalıştık. Bu denli kısa ve sınırlı çalışmada bunu tam olarak serimlemek pek mümkün gözükmemektedir. Ancak her iki yaklaşım hakkında genel bir fikir sahibi olmamızı sağlamaktadır.

Bu iki yaklaşımın bilimsel bilgiyi ele alış biçimleri farklıdır. Pozitivist yaklaşım bilgiyi pozitivist olarak ele alırken, konstrüktivist yaklaşım rölativist bir tutumla ele alır. Pozitivist yaklaşımın analiz odağında bilimsel cemaatin içi varken, konstrüktivist yaklaşımda bilimsel cemaatin dışı bulunmaktadır. Ayrıca pozitivist yaklaşım tartışmanın kapanması hususunda olgulara dayanan bilimsel bilgiyi yeterli bulurken, konstrüktivist yaklaşım bilimsel cemaatin mikro politikasındaki üst düzey ikna etme ve iletişim gücünü (yeteneğini), bilimsel bilgiyi ve politikayı uygun bulabilir.

Konstrüktivist yaklaşım, bir araştırma programı olarak en olgun ifadesini 1970'lerde Edinburgh "güçlü program"ında bulmuştur. Temel tez, bilimsel bilgi olarak kabul edilenin, içine gömülü olduğu kültüre ya da hayat tarzına görece olduğu fikridir. Dolayısıyla metodolojik açıdan Güçlü Program'ın Merton'un "normlar"a verdiği açıklayıcı gücü "çıkarlar"a aktardığı da söylenebilir. Bu program, bir yanıyla Karl Manheim'in bilgi sosyolojisinin bilimsel bilgiyi de kapsayacak şekilde genişletilmesi talebidir (Öğütle ve Balkız 2010: 15).

Pozitivist yaklaşım sosyal bilimlerde uzun bir tarihe sahip pozitivist geleneği yansıtır ve bu yaklaşımın en güçlü takipçileri ABD'de dir. Bilimsel bilginin rölativist sosyolojisini, büyük ölçüde Britanya merkezli Social Studies of Science (Bilimle ilgili Sosyal İncelemeler) dergisiyle tanınan bir grup araştırmacı yürütmektedir (Martin ve Richards 2012: 184).

Pozitivist yaklaşım, bilimsel doğruluk ve geçerlilik kriterlerinin hiçbir tarihsel kökene bağlanamayacağını ve bu hususta sosyolojik soruşturmaların meşru olmadığını savunmakta ve buna bağlı olarak da bilim topluluğun "kendine has" normlara sahip, "özgür" birey araştırmacılardan oluşan "özel türden" bir topluluk olduğunu iddia etmekte idi. Rölativist yaklaşımlar ise ironik bir biçimde, bilimsel bilginin üretim sürecinin öznesi olarak bilim topluluğunu koymakla birlikte, hiçbir karşılaştırmaya ve ilişkilendirmeye olanak vermeyen anlayışları sonucu, "özel türde bir topluluk" olarak tanımladıkları bilim topluluğunu her türlü politik ve ekonomik soruşturmaya kapatmaktadır (Öğütle ve Balkız 2010: 17-18).

Kapanma:

İhtilaflı bir konunun sona ermesine ya da başka bir ifade ile çözümlenmesine kapanma denir. Her iki yaklaşımda daha önce kısaca değindiğimiz üzere farklı kapanma tarzları vardır. Pozitivist yaklaşıma göre problemin kapanması apaçık olarak olgulara dayanarak gösterilebilir. Olguların rasyonel analizinin ve incelenmesinin belirlediği bilimsel bilgi

açısından doğru (haklı) olan taraf bilim cemaatinde kabul görmelidir. Fakat bazı durumlarda ekonomik ve politik baskılar altında bu durum gerçekleşmeyebilir. Çeşitli sosyal süreçlerin bilimsel ihtilafın doğru çözümünü sekteye uğrattığı ya da çarpıttığı için ihtilafın kapanmasıyla ilgili inceleme pozitivist analistlerin zihin meşgalesi olmuştur (Engelhart ve Caplan 2012: 156-159).

Konstrüktivist yaklaşım analistleri de kapanmaya önem verirler. Ancak pozitivistlerden farklı olarak kendi ilgileri bilginin üretimindeki her sosyal sürece yöneltilmiştir ve kapanma, çekişmeli ihtilaf sürecinde bilginin sertifikasyonunun son aşamasıdır ve dolayısıyla konstrüktivist analizin açıklayıcı kriteridir. İlgi odağının genellikle bilimsel cemaatin içi olması nedeniyle kapanma analizi çoğunlukla bilim insanları, araştırma grupları ve mesleki ilişkiler ağı üzerindeki başarıları ikna etme süreçlerine odaklanır.

Sonuç olarak, bilim sosyolojisi alanında yapılan analizler, incelemeler ve açıklamalar sadece bir yaklaşım açısından değil de olabildiğince çok farklı yaklaşımla, eklektik bir biçimde ele alınırsa daha sağlıklı sonuçlara ulaşılabilir. Çünkü her yaklaşımın kendine has sınırlılıkları bulunmaktadır.

KAYNAKLAR

AUSTIN James H., (2006), **Zen Brain Reflections**, Massachusetts: MIT Press.

AYDIN Mehmet, (1999), **Din Felsefesi**, İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

BAYER Ronald, (1987), **Homosexuality and American Psychiatry: The Politics of Diagnosis**, Princeton: Princeton University Press.

CHRISTIAN Rätsch, (2004), **The Encyclopedia of Psychoactive Plants: Ethnopharmacology and Its Applications**, U.S: Park Street Press.

DOBLIN Rick, (1991), "Panhke's "Good Friday Experimnet" A Long-Term Follow-Up and Methodological Critque", **The Journal of Transpersonal Psychology**, Vol. 23, No. 1, http://www.neurosoup.com/pdf/doblin_goodfriday_followup.pdf, Erişim Tarihi: 14.03.2014.

ENGELHARDT, H.T., CAPLAN, A.L., (Ed)., **Scientific Controversies: Case Studies in Resolution and Closure of Disputes in Science and Technology**, Cambridge, Cambridge University Press, http://www.visionlearning.com/en/library/Process-of-Science/49/Scientific-Controversy/181, Erişim Tarihi: 21.05.2014.

ENGELHART, H. Tristram, CAPLAN, Jr. & CAPLAN, Arthur, (2012), "İhtilaf ve ihtilafların Kapanma Modelleri: Bilginin, Değerlerin ve Politik Güçlerin Etkileşimi", **Bilimin Sınırları ve Bilimsel İhtilaflar**, (Çev. ve Ed. Mihriban ŞENSES), s. 141-171, İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

ERKULWATER, Dr Jennifer, MAYES, Dr Rick, BAGWELL, Dr Catherine, (2009), **Medicating Children: ADHD and Pediatric Mental Health**, Cambridge: Harvard University Press.

FOX, Douglas, "The Limits of Intelligence", **Scientific American**, http://www.scientificamerican.com/article.cfm?id=the-limits-of-intelligence, Erişim Tarihi: 14.06.2014.

GRIFFITHS, R. R., RICHARDS, W. A., JOHNSON, M.W., McCANN, U.D., JESSE, R., (2008), "Mystical-Type Experiences Occasioned by Psilocybin Mediate the Attribution of Personal Meaning and Spiritual Significance 14 Months Later", **Journal of Psychophamacology**, Los Angeles, London, New Delhi and Singapore: SAGE Publication Ltd, pp. 2-12, http://csp.org/psilocybin/Hopkins-CSP-Psilocybin2008.pdf, Erişim Tarihi: 11.07.1014.

GRINSPOON, Lester, BAKALAR, James. B. (Ed.), (1983), **Psychedelic Reflections**, New York: Human Sciences Press.

GROF, Stanislav, (2009), **LSD: Doorway to the Numinous: The Groundbreaking Psychedelic Research into Realms of the Human Unconscious**, U.S.: Park Street Press.

HUTTENLOCHER, P.R, COURTEN, C., (1987), "The Development of Synapses in Striate Cortex of Man", **Human Neurobiology**, V. 6, pp. 1-9. http://europepmc.org/abstract/MED/3583840, Erişim Tarihi: 20.08.2014.

MARTIN, Brain, EVELLEEN, Richards, (2012) "Bilimsel Bilgi, İhtilaf ve Kamusal Karar Alma", **Bilimin Sınırları ve Bilimsel İhtilaflar**, (Çev. ve Ed. Mihriban ŞENSES), s. 171-197, İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

MERTON, Robert K., (1938) **Science, Technology and Society in Seventeenth Century England**, Osiris: The University of Chicago Press.

NISBETT, R. E., ARONSON, J., BLAIR, C., DICKENS, W., FLYNN, J., HALPERN, D. F., TURKHEIMER E., (2012), "Group Differences in IQ Are Best Understood as Environmental in Origin", **American Psychologist**, http://people.virginia.edu/~ent3c/papers2/Articles%20for%20Online%20CV/Nisbett%20(2012)%20Group.pdf, Erişim Tarihi: 21.03.2014.

NORMAN, W. Storer, (Ed), (1973) **The Sociology of Science: Theoretical Empirical Investigations**, Chicago: The University of Chicago and Londan.

ÖĞÜTLE, Vefa Saygın, BALKIZ, Bekir, (Ed.), (2010) "Bilim Sosyolojisi Üzerine Bazı Tespitler ve Gündem Önerileri", **Bilim Sosyolojisi İncelemeleri**, s. 11-29, Ankara: Doğubatı Yayınları.

PAHNKE, Walter N., (1963), **Drugs and Mysticism: An Analysis of the Relationship between Psychedelic Drugs and the Mystical Consciousness**, Harvard University, June. http://www.erowid.org/entheogens/journals/entheogens_journal3.shtml, Erişim Tarihi: 21.03.2014.

PREVIC, Fred H., (2006), "The Role of the Extrapersonal Brain Systems in Religious Activity", **Conscious Cognition**,

http://www.student.oulu.fi/~taneliha/%20/The_role_of_the_extrapersonal_brain_systems_in_religious_activity.pdf, Erişim Tarihi: 02.09.2014.

STRASSMAN, Rick, (2001), **DMT: The Spirit Molecule: A Doctor's Revolutionary Research into the Biology of Near-Death and Mystical Experiences**, U.S.:Park Street Press.

WILLIAM, J., (1902), **The Varieties of Religion Experience**, New York, Londra: Longmans, Gren and Co., http://www2.hn.psu.edu/faculty/jmanis/wjames/varieties-rel-exp.pdf, Erişim Tarihi: 12.06.2014.